

Diependael mint történelmi forrás.

Járulék az erdélyi honismerethez, Schmidt Vilmos tanártól.

Az a sok és nevezetes erőlködés, a melylyel a német császári trónon ülő Habsburgok, 1526 óta Magyarország és melléktartományai háboríthatatlan teljes birtoklását biztosítani törekedtek, egész évszázakig tartott, és minthogy itt egyszersmind az egész kereszténység elkeseredett örökös ellenségével is folyton kellett küzdeni, a harczot nem csak német ajku, hanem mindenféle nemzetiségű és országbeli hadakkal folytatták.

E tény fejté meg, hogy ide vonatkozó történelmi kútfők egészen véletlenül oly helyeken is akadnak, a hol hajlandók lehetnének lételöket lehetetlennek tartani.

Igy akadtam én is az 1873-ki szünnapok alatt a herczeg Collalto-féle levéltárban Pirnitzen Igló mellett Morvaországban egy harmincz darabból álló levélesomagra, a mely báró Diependael leveleit az akkori morvaországi főkamaráshoz és titkos tanácsoshoz, Szt.-Salvatori, Roy Credezzai és Musestreí gr. Collalto Ernő Antal Ferenczhez, Pirnitz és Rudoletz örökös urához tartalmazza, és az 1662-től 1680-ig Magyarországon és Erdélyben lefolyt eseményekről eddig ismeretlen, de az ama mozgalmas idők változó viszonyairól nézve sok tekintetben felette érdekes részleteket nyújt.

Mielőtt az e dús gazdag levéltár háboríthatatlan békéjében oly sok ideig ismeretlenül nyugodott levelek tartalmát idősor szerinti kapcsolatában közöljük, szükségesnek látjuk, — az érthetőség érdekében — rövid és általános vonásokkal jeleníteni az ügyek állapotát, a mint 1662-ben Erdélyben létezett.

Még nem telt volt el az a fegyvernyugvás, a melyet III. Ferdinánd 1642-ben Ibrahim szultánnal kötött volt, a midőn a porta védelme alatt állott erdélyi fejedelem, ifj. Rákóczy György, Gusztáv Károly svéd királylyal Kázmér János lengyel király ellen közösen folytatandó háborúra szövetkezett, és azért elvesztvén trónját, elkezdte a harczot a török részről utódjává kinevezett és támogatott Barcsai Ákos ellen, fejedelmi méltósága viszszerenyéréseért. Szeben sikertelen ostroma után aztán 1660 Május 22-én a Fenes és Gyalu közt vívott csatában halálra sebesülvén, 1660 Junius 6-kán Nagyváradon meg is halt. Barcsait leszorította Kemény János, és az erdélyi várak császári őrségeknél átengedésével meg akarta nyerni Lipót császár támogatását az uralkodását ellenzett törökök ellen. Ez ál.al Kemény és a portától támogatott Apafi Mihály közt kiütött a harcz, a mely alkalmat a császár arra kívánta felhasználni, hogy a Kemény részire Apafi ellen Montecuculi alatt Erdélybe küldött haderővel, befolyását Erdélyben ne csak fentartsa, hanem lehetőleg gyarapítsa is.

Keményt ugyan már 1662-ben, miután Nagy-Szöllösnél a császáriak makacs ellenállása daczára csatát veszített volt, futás közben

saját lovasai agyontaposták; de azért a császár nem hagyott fel a fejedelemségre vonatkozó szándékaival; nem kell külön rá mutatni, hogy ez által a töröknél a hamu alá fojtott, de azért el nem aludt ellenségeskedésnek újból fel kellett lobbannia.

Ez időpontnál kezdődnek Diependael tudósításai, a ki különben sem ismeretlen egyéniség Erdély történelmében.

Krausz György segesvári jegyző ugyanis az ő „Erdélyi krónikájában“ (II, 370. 406) azt beszéli, hogy Diepenthal Ker. János — ő maga állandóan Diependael-nek írja a nevit — a Köppféle ezred alezredese, Székelyhídon várparancsnok volt, és ez erősségére Nagyváradhoz hasonlított vár 500 főnyi őrségétől, a 14 hónapra már lejárt zsoldot elvonta, a mi által nyílt lázadást idézett elő, a melyben minden drágaságait és még 2000 tallér kész pénzt is elvevén tőle a lázadók, egy véka liszttel a hátán és 20 forint költséggel csúfosan kikergették a várból.

Tekintve azt a feszült figyelmet, a melylyel az erdélyi eseményeket kísérték, általános ohajtás lévén, hogy csak békés úton egyenlítődjenek ki, Diependael minden esetre mint nevezetes hír közlője tűnhetik fel, ha Székelyhídon 1662 November 13-kán kelt első levelében azt jelenti, hogy az erdélyügyi békealkudozások nagyon lassan haladnak.

Mi módon indították meg e békealkudozásokat császári részről, arról Diependael Székelyhídon 1662 Deczember 13-kán kelt következő levele ad hallgatással nem mellőzendő felvilágosítást. Előbb t. i. közölvén, hogy Szentgyörgy váci püspök 1662 October 10-kén Temesvárt elhunyt, és a császárt örökösévé tette, így folytatja: dasz „der Obrist Kaiserstein und der Hofkriegssecretär Hofman für den „Reusterischen Lieutenant Bock einen „Salvum Conductum“ nach „Temesvár an den Ali Bassa gesendet habe, welcher über die be- „kannt gewordenen directen Verbindungen des kaiserlichen Hofes „mit Michael Apafi äusserst ungehalten sich zeige und es wol un- „gerne sehe, dasz man hiebei ihn umgehe, der am 4 Deczember „1662 zum Generalissimus der türkischen Armee feierlichst pro- „klamirt, wol an dreissigtausend Mann und vieles Geschütze unter „seinem unmittelbaren Oberbefehl habe.“¹⁾ — Hogy e hadsereg rendeltetése lehetne a császár ellen harcolni, eszibe se jut Diependael-

¹⁾ Adjuk a német idézeteket könnyebb megérthetés végett magyar fordításban is: „Hogy Kaiserstein ezredes, és Hofman udvari tanácsbeli titkár a „Reuster ezredbeli Bock hadnagy számára egy mentelmi levelet küldtek Te- „mesvárra Ali Pasához, a ki nagyon neheztel, miután megtudódott, hogy a csá- „szári udvar egyenes közlekedésbe állott Apafival, és alkalmasint nem jó szív- „vel látja, hogy ez ügyben mellőzik őt, a ki 1662 Deczember 4-kén ünnepé- „lyesen lett a török hadak fővezénylő tábornokának kikiáltva, és a kinek kö- „rülbelől harminczézer ember és sok ágyu van közvetlen fővezénylete alatt.“

nek, inkább úgy vélekedik: „Sie dürften Dalmatien überfallen.“¹⁾ Mindazonáltal úgy látszik, nem sokára leest a hályog a szemiről, mert ugyancsak Székelyhídról 1663 Aprilis 23-ról keltezett harmadik levelében azt jegyzi meg: „Die Türken führen zwar den Frieden im Munde, rüsten aber unaufgehalten. Der Groszvezier ist im Marsche gegen Belgrad, wohin auch die Janitscharen von Temeswar abgehen. Auch Ali Bassa soll dahin. Binnen 15 Tagen wird man wol wissen, woran man sei.“²⁾ — És már két nappal később, 1663 Aprilis 25-kén, azt írja: „Die Türken wollen in Balde Klausenburg belagern. Der Apafi soll abgesetzt und Gabriel Haller von der Pforte zum Fürsten designirt werden. Die Türken werden wol Mannszucht halten; denn der Bassa von Erlau, der so übel gehaust, sei strangulirt, sein Kopf abgeschlagen, die Haut hievon abgezogen und nach Constantinopel geschickt worden, andern zum abschreckenden Exempel.“³⁾

Kolozsvárt csakugyan ostrom alá vették is, még pedig Aprilis 25-től Julius 5-ig; de az őrség vitézül tartotta magát, a mig Schneidau tábornok felmentette. De a törökök fegyelmének nem igen mutatkozott valami jele.

Hogy azonban nyilvános készülődések, egymásnak ellenmondó hírek és ellenséges támadások alkalmasint hozzá tartoztak a Constantinápolyban uralgó diplomatikai áramlatot jól ismerő törökök előre kiszámított terveihez; Diependaelnek sem kerülhetette ki figyelmét. Már legközelebbi, 1663 Május 18-kán hasonlólag Székelyhídon kelt levele, teli van aggodalommal a legközelebbi jövő iránt, és a törökökhez való viszonyról következőleg nyilatkozik: „Am 9ten April hat die Pforte den Krieg erklärt, und am 11 April den Obriststallmeister zu den Tartern um Beistand geschickt. Der Tarterchan soll — wie die Türken sagen — persönlich zu Feld. Ali Bassa sollte nach Belgrad; bekam aber vom Groszvezier Gegenorde, und bildet seine Armee bei Temeswar. Moldauer und Wallachen werden zu ihm stossen, und dann geht es gegen Szolnok. Zwischen Szent András und Csongrád — bei Szarvadi — ist die grosse Kőrös überbrückt worden, und beim Kutzüg Bassa in Siebenbürgen, sollen Türken mit Zweihundert Zelten und Achtundzwanzig Wagen angekommen sein, von wo auch Fünzigtausend Reichsthaler als Tribut an die Pforte abgingen. Auch erhielten

¹⁾ „Alkalmasint Dalmatiát fogják megrohanni.“

²⁾ „A törökök mind békét beszélnek ugyan, de azért szakadatlanul készülnek. A nagyvezér útban van Belgrad felé, a hová a temesvári jaicsárok is indulnak. Azt mondják Ali pasa is oda fog menni. 15 nap alatt alkalmasint megtudjuk, hányadán vagyunk.“

³⁾ „A törökök közelebről ostrom alá akarják venni Kolozsvárt. Azt mondják Apafit leteszik, és a porta Haller Gábort fogja fejedelemnek kijelölni. A törökök alkalmasint fen fogják tartani a fegyelmet; mert beszélnek, hogy az egri pasát, a ki oly gonoszul garázdálkodott, megfojtották, fejét leütötték és feje bőrét lenyuzva Konstantinápolyba küldték, ijesztő példaul.“

„die Moldauer und Wallachen strenge Ordre, auf jeden Ruf sich „bereit zu halten.“ — 1)

Mintegy kiegészítve az ezzel kitárt képet 1663 Május 30-kán „ujból jelenti Székelyhídról: „Goes, der zur Anknüpfung von Unter- „handlungen mit dem in vier Wochen in Belgrad erwarteten Grosz- „vezier bestimmt sei, schreibe ihm, dass Ali Bassa Ordre habe, „mit seinem aus Eintausend Janitscharen, Zweitausend Pferden und „Vierzig Kanonen bestehenden Corps nach Belgrad zu ziehen und „Eine Meile von dort, bei Zemplin, zu campiren. Es werde diese „Verfügung von den Türken — wol nur zum Scheine — friedlich „gedeutet, da sie ursprünglich Befehl gehabt hätten in Oberungarn „und in Siebenbürgen zu agiren, aus welch letzterem Fürstenthume „Kutscha Mehmet zum Groszvezier solle. Der Tartarchan werde „— wegen Beunruhigung durch die Moskowiter nicht selbst kom- „men, sondern seinen Sohn mit Zwanzig bis Dreissig tausend Mann „senden. General Strozzi sei von Szathmar nach Kaschau zum Pa- „latin, um mit diesem über die Dispositiones zu berathen.“²⁾

Mindazonáltal, ugy látszik, senki se gondolt komoly öszsze- „ütközésre a csatatéren. Ily értelemben olvashatni tehát a Székely- „hídról Junius 7-kén 1663. küldött levélben: „Kutscha Mehemet „wird sein Lager vor Segeswar abbrechen, hat aber, als ein Courier „von Ali Bassa bei ihm ankam, öffentlich gesagt, binnen Eines Mo- „nats sei unfehlbar Triede. Die Janitscharen sind mit Geschütz von „Temeswar gegen Belgrad, und der Ali Bassa folgt mit Cavallerie. „Man meint es gelte Croatien. Der Vezier Hussein Bassa ist den „2-ten dieses Monates gegen Braila, die Veziersstelle zu vertreten. „Statt seiner kam Chinan Bassa.“³⁾. A hasonlólág Székelyhídról

1) „Aprilis 9-kén a Porta megüzente a háborút, és Aprilis 11-kén el- „küldte a főlovászmestert a tatárokhoz segélyért. A mint a törökök mondják, „a tatárkán személyesen szándékszik a harcztéren megjelenni. Ali Basa Bel- „grádra volt rendelve, de a nagyvezértől ellenrendeletet kapott, és Temes- „várnál alkotja öszsze hadtestét. Moldovaiak és oláhok hozzá fognak csatla- „kozni, és aztán Szolnok felé indul. Szent-András és Csongrád közt — Szar- „vadinál — áthidalták a nagy Köröst és Kutzüg basánál Erdélyben hír szerint „megérkeztek a törökök kétszáz sátorral és huszonnyolcz szekérral; innen öt- „venezer tallér adó is ment el a portához. A moldovaiak és oláhok azon kívül „szoros rendeletet kaptak, hogy első szólitásra készen tartsák magokat.“

2) Goes, a ki ki van rendelve, hogy a négy hét mulva Belgrádra várt „nagyvezérrel alkudozást kezden, azt írja neki, Ali Basa rendeletet kapott, hogy „ezer jancsárból, kétezer lóbol és negyven ágyuból álló hadtestével Belgrádhöz „vonuljon, és onnan egy mertföldnyire Zimonynál táborba szálljon. E rendel- „kezéseket a törökök — alkalmasint színből — békésen magyarázzák. eredetileg „rendeletök lévén, hogy felső Magyarországon és Erdélyben működjenek, a mely „utóbbi fejedelemségből Kutsa Mehmet a nagyvezérhez van rendelve. A tatár „kán — a muszák nyugtalanítá sai miatt — nem fog maga eljöni, hanem el- „küldi fiát husz- vagy harmincezer emberrel. Strozzi tábornok Szathmárról el- „ment Kassára a nádorhoz, hogy a leendő intézkedésekről vele értekezék.“

3) „Kutsuk Mehmet lebontja ugyan Segesvár melletti táborát, de a mikor „Ali basától futár érkezett hozzá, nyilvánosan mondta, hogy egy hónap alatt „csalhatatlanul béke lesz. A jancsárok a tüzéséggel Temesvárról Belgrad felé

1663 Junius 30-ról kelt következő levél még mind nagyon opti-
 mistikus világitásban látja a helyzetet. Azt írja: „Am 8. erschien
 „der Groszvezier mit der Armee vor Belgrád. Doch ist diese letz-
 „tere nicht gar so furchtbar, wie es heizt. Am 10 hatte Baron
 „von Goes Audienz beim Groszvezier, der sich dem Frieden durch
 „seine unbilligen Praetensionen ungeneigt zeigte. Am 18 ist der
 „Groszvezier mit der Armee über die Sau und wird am 21. gegen
 „Essek und dort in 9 oder 10 Tagen ankommen. Die Türken sind
 „dem Kriege abhold und prognosticiren für sich nur Unglück. Sie
 „haben viel Gepaeck und Lastthiere, samt einem grossen Haufen
 „Canalien. Kutschuk Mehmet Bassa bleibt in Siebenbürgen. Statt
 „des Tarterchans kommt dessen Sohn mit Zwanzig Tausend Mann.
 „Der Kammersekretär Pepis ist vom Goes an den Kaiser abge-
 „schickt worden.“ — 1)

Itt egyszerre megszakadnak Diependael Székelyhídról keltezt
 levelei. Meglehet a Kraustól a krónikában megörökített események
 miatt. Tudva van, hogy IV. Mohamed Köprili Achmet nagyvezér
 hadjáratával vérengző komoly czélt követett, hogy ez utóbbi meg-
 indult Magyarországra, Esztergomnál átkelt a Dunán és 1663 Au-
 gustus 7-kén a hirtelenséggel özszesereglett felkelő haddal vele
 szembe szállott gróf Forgách Adámot megverte, a mire aztán szá-
 mos tatáresordák a Morava teréig, Brünn és Olmütz felé, valamint
 Stájerország határán száguldozva garázdálkodtak, mint a rettegett
 „száguldozók és gyujtogatók“²⁾. Magában Erdélyben Kolozsvár kö-
 vette a székelyhídi őrsegtől adott példát, és úgy látszott, Apafi Mi-
 hály a császár beavatkozását Erdély ügyeibe csak arra kívánta fel-
 használni, hogy a lehetőségig menekedjék meg a töröktől való
 függésől.

Ha pedig meggondoljuk, hogy Diependael eddig elősorolt le-
 velei nem egy személyt léptetnek fel a színtérre, a melynek köz-
 remüködéséről eddig nem volt tudomásunk; hogy az egykorulag
 felszínre került nézetek kimerítő előadásával mély belátást nyujt a
 kor mozgalmaiba; hogy végre tartalmuk és a különben ismert té-
 nyek közt sok helyt egyezést észlelhetünk; de sehol ellenmondásra
 nem akadunk: mindenképpen úgy kell őket tekintenünk, mint a

„indultak. és Ali basa követi őket a lovassággal. Azt hiszik, Horvátország el-
 „len törnek. Hussein basa vezér e hó 2-kán Brailára ment, hogy a vezér he-
 „lyét helyettesítse. Helyébe Chinan basa jött.“

1) „8-kán megjelent a nagyvezér a hadsereggel Belgrád előtt. Ez utó-
 „bí nem oly félelmes, a mint hírlík. 10-kén Goes bárónak kihallgatása volt a
 „nagyvezérnél, a ki tulságos követeléseivel a béke ellenének mutatja magát.
 „18-kán a nagyvezér a sereggel átkelt a Száván és 21-kén indul Eszékre, a
 „hová 9 vagy 10 nap mulva megérkezik. A törököknek nincs kedvök a háboru-
 „hoz, és csak szerencsétlenséget jósolnak maguknak. Sok podgyászuk és teher-
 „hordó állatuk van, és egy nagy sereg lotyó. Kutsuk Mehmet basa Erdélyben
 „marad. A tatár khán helyett fia jó huszezer emberrel. Pepis kamarai titkárt
 „Goes a császárhoz küldte.“

2) „Renner und Brenner.“

melyek lényegesen gyarapítják a hazai történelem ama szomorú korzakára vonatkozó történelmi anyagot.

De menjünk tovább.

Székelyhídről Diependael, úgy látszik Szathmárra ment. Vonták-e itt felelősségre a székelyhídi csúfos eseményekért, itt nem kutatjuk, Legalább semmi adat sem mutat valami olyanra, a mi e feltevést igazolná. Sőt Szathmárról 1664 Junius 7-ről keltezett levele, a mely a sorozatban legközelebb következik, a lázadást egy szóval sem említi, s hangulatjában különben sem különbözik az előbbeniektől. Az a mód, a melyen az 1664 Május 26-kán Nagy-Váradnál a törökökkel vívott harcra tesz jelentést, éppen ellenkezőleg még gondolni se enged arra, hogy a Székelyhídi eset neki valami bajt vagy alkalmatlanságot okozott volna. Azt írja ugyanis: „In Wardein war durch drei Tage kein Einlasz, weil Eintausend Todte begraben wurden. Die Kaiserlichen verloren Dreiundsechzig Mann. Unter der Todten war auch Graf Rakoczy, dessen mit deutschem Hute besetzter Kopf höher aufgesteckt wurde, als Alle, zur Strafe, weil er im Leben über die Deutschen sehr schlecht geredet. Die Janitscharen des Kutscha Bassa, die im Treffen mit General de Souches gekämpft, sind mit Tausend Pferden in Wardein angelangt. Am 8. will Apafi bei Albajula Lager schlagen und mit dem Groszvezier sich verbinden. Aber Wardein wird zur Warnung sein.“ — 1).

Tegyük szembe e jelentést Krausz György segesvári jegyző adataival. Ez azt mondja (II. 392) Rákóczy László és Kopf ezredes meg akarták boszulni azt a vereséget, a melyet a Barkóczy-féle csapat Kutsug basától szenvedett, és azt az időpontot, a mikor Kutsug basa onnan elindult volt, fel akarták használni egy véletlen megrohanására Nagyváradnak, de visszaverték őket, és ez alkalommal Rákóczy Lászlót, a midőn a leejtett zászlót fel akarta venni, meglőtték, és holttestét a törökök bevitték a várba.

(Folytatása követk.)

A levegő mérséklete Kolozsvárt.

Az elmúlt november és december hónapokban, az egyetemi udvarban tett észleletek szerint táblázatosan összeállítva. A 100-as skála szerint.

¹⁾ „Nagy-Váradra három napig nem bocsátottak be senkit, mivel ezer halottat kellett eltemetni. A császáriak hatvanhárom embert vesztek. A halottak közt volt gróf Rákóczy is, a kinek fejét, német kalappal, magasabba tűzték mint valamenynyit, büntetésből azért, hogy életében nagyon rosszul nyilatkozott a németekről. Kutsa basa jancsárjai, a kik az ütközetben de Souches tábornokkal harcoltak, ezer lóval megérkeztek Váradra. 8-kán Apafi Gyulafejérvárnál akar tábort ütni és a nagyvezérrel egyesülni. De Várad intésül fog szolgálni.“